

Соціалізація особистості

1. Соціалізація та її фактори.
2. Агенти та інститути соціалізації.
3. Основні етапи соціалізації.
4. Особливості соціалізації в різні вікові періоди.

1. Соціалізація та її фактори.

Людина - істота соціальна. Однак жодна людина не народжується готовим членом суспільства. Інтеграція індивіда в суспільство - тривалий і складний процес. Він включає в себе засвоєння соціальних норм і цінностей, а також процес освоєння певних ролей.

Період підготовки до дорослого життя у людини найбільш затягнутий серед всіх живих істот. Раніше вважалося, що він обмежується дитинством, сьогодні в нього включають періоди юності і молодості. Третину свого життя людина вчиться жити в самому складному з існуючих світів - у світі суспільних відносин.

Останнім часом фахівці прийшли до думки, що людина навчається і перенавчається все своє життя. Такими є вимоги сучасного суспільства. Цей процес одержав назву соціалізації. Соціалізація пояснює те, яким чином людина з істоти біологічної перетворюється на істоту соціальну.

Соціалізація — процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості.

Соціалізація проходить під впливом величезної кількості різноманітних умов, які так чи інакше відбиваються на розвитку людей. Ці умови прийнято називати факторами. На сьогоднішній день не всі вони навіть виявлені, а з відомих далеко не всі вивчені. Про одні ми знаємо досить багато, про інші — обмаль, про треті — майже нічого. Більш або менш вивчені умови, чи фактори, соціалізації можна об'єднати в три групи.

Перша — макрофактори — країна, етнос, суспільство, держава.

Друга — мезофактори — умови соціалізації великих груп людей, вирізняваних за місцевістю і типом поселення, в яких вони живуть (регіон, місто, селище); за належністю до аудиторії тих або інших мереж масової комунікації (радіо, телебачення та ін.) і за належністю до тих або інших субкультур.

Мезофактори впливають на соціалізацію як прямо, так і опосередковано через **третю** групу — мікрофактори. До них належать фактори, що безпосередньо впливають на конкретних людей, котрі з ними взаємодіють: сім'я і домашнє середовище, сусідство, групи ровесників і співробітників, різні громадські, державні, релігійні та інші організації, мікросоціум.

Першим у житті агентом соціалізації є сім'я, де відбувається рання соціалізація. Результати батьківського виховання у значній мірі визначають особистість, її подальше суспільне життя. Чимале значення має також

взаємодія з однолітками як засіб формування відповідальної, самостійної, принципової, здатної до співпраці особистості. Від результатів цієї взаємодії залежить вміння у подальшому оптимально вибудувувати взаємини з оточенням.

Процес соціалізації не завершується в дитинстві, а продовжується протягом усього життя, оскільки людина повинна постійно опановувати нові ролі, виконувати нові функції. Зміна умов життєдіяльності викликає необхідність виробляти додаткові вміння та навички, засвоювати нові ефективні зразки поведінки.

Соціалізація, що відбувається у дитинстві, називається первинною соціалізацією, подальший процес засвоєння нових ролей, цінностей, знань, досвіду на кожному життєвому етапі . називається вторинною соціалізацією (ресоціалізацією).

Соціалізація не є одностороннім впливом оточення на особистість, наукові дослідження процесу соціалізації (Ж. Паже, Дж. Мід) виявили активну роль індивіда в процесі засвоєння соціального досвіду.

Соціальна психологія процес соціалізації індивіда розділяє на два етапи: соціальну адаптацію та інтеріоризацію.

Соціальна адаптація — це процес пристосування індивіда до умов життєдіяльності, до рольових функцій та норм поведінки, до форм соціальної взаємодії, що склалися у спільноті, до якої інтегрується індивід.

Інтеріоризація — процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини, тобто заміни зовнішніх санкцій самоконтролем. Можна вважати, що на цьому етапі кількісне накопичення прийнятих індивідом норм, засвоєних ним цінностей переходить у нову якість, що виявляється у зміні поведінки людини під впливом змін у структурі особистості. Інтеріоризація є свідченням успішної соціальної адаптації індивіда. Показниками неуспішної адаптації є незадоволеність людини соціальним середовищем, до якого вона інтегрується, бажання вийти за його межі, а також її поведінка, що відхиляється від норм, вимог даного середовища.

2. Агенти та інститути соціалізації.

Агенти соціалізації — конкретні люди, які навчають людину культурним нормам і допомагають засвоювати соціальні ролі.

Агенти первинної соціалізації — люди, які складають найближче оточення особи (батьки, родичі, друзі). Вони виконують багато функцій (батько — вихователь, друг, опікун, учитель тощо), їхні функції взаємозамінні (скажімо, батько за певних умов може взяти на себе виконання функцій матері щодо дитини). Разом із тим, кожен агент дає індивіду в процесі соціалізації саме те, що він може дати. Наприклад, батьки можуть дитині замінити друзів, але вони не зможуть навчити її того, що вона вчиться у своїх друзів: битися, хитрувати, порушувати певні соціальні норми, бути лідером у групі, поводитися з ровесниками.

Агенти вторинної соціалізації — представники адміністрації школи, вищого навчального закладу, армії, підприємства, партій, засобів масової інформації та ін. Контакти з цими агентами є коротшими, а їхній вплив, як правило слабший, ніж в агентів первинної соціалізації. Кожен із них виконує не більше однієї-двох функцій. їхні функції спеціалізовані, а тому не можуть бути взаємозамінними (наприклад, функції міліціонера і священика). Особливістю цих агентів є те, що вони, як правило, отримують грошову винагороду за виконання своїх функцій.

Інститути соціалізації — установи, які впливають на процес соціалізації, спрямовують його. Вони розвивають особистість, розширюють її знання про світ, її розуміння того, якою є бажана і небажана соціальна поведінка.

Інститути первинної соціалізації — сім'я, компанія друзів, може бути колектив однокласників, чи одногрупників.

Сім'я формує найперші і найміцніші суспільні зв'язки. У сім'ї людина починає володіти мовою, засвоює головні елементи культури. Сім'я формує ідентичність людини в категоріях статі, раси, нації, релігії, певної соціальної страти.

Психологи вважають, що 20 % майбутнього свого інтелекту людина набуває до кінця першого року життя, 50% — до чотирьох років, 80% — до 8 років, а 92% — до 13 років.

Інститути вторинної соціалізації — армія, суд, церква, засоби масової інформації та ін.

Школа — це соціальний інститут, який безпосередньо відповідає за надання особі певної інформації, формування вмінь, навичок і прищеплення цінностей, які суспільство вважає необхідними для життя у ньому.

Школа показує дитині цілком інше оточення, ніж те, яке вона пізнала у сім'ї. У школі дитина прилучається до світу "чужих": вчитель ставиться до дітей не так як батьки, оцінює дітей за те, що вони роблять, а не за те, ким вони є. У школі діти знайомляться з формалізованою системою оцінювання: балами, табелями, відзнаками, грамотами. Це докорінно інша система, ніж практика неформального оцінювання в родині. У школі діти вчать також багатьох інших вмінь, що є важливими в міжособистісних стосунках: робити що-небудь почергово, ділитися з іншими, бути в порівнянні з однолітками.

Засоби масової комунікації (радіо, телебачення, кіно, книги, газети і журнали, Інтернет, тощо) впливають на соціалізацію, пропонуючи додаткові, часто альтернативні моделі соціальних ролей, суспільних норм і цінностей.

3. Основні етапи соціалізації.

Соціалізація особистості починається з перших років життя і закінчується періодом соціальної зрілості людини, хоча, зрозуміло, повноваження, права й обов'язки, набуті нею, не говорять про те, що процес соціалізації цілком завершений: по деяких аспектах він продовжується все життя.

Для успішної соціалізації, по Д. Смелзеру, необхідна дія трьох фактів: очікування, зміна поведінки і прагнення відповідати цим очікуванням. Процес формування, на його думку, відбувається на трьох різних стадіях:

- стадії наслідування і копіювання дітьми поведінки дорослих;
- ігрової стадії, коли діти усвідомлюють поведінку як виконання ролі;
- стадії групових ігор, на якій діти учаться розуміти, що від них чекає ціла група людей.

Французький психолог Ж. Піаже, зберігаючи ідею різних стадій у розвитку особистості, наголошує на розвитку пізнавальних структур індивіда і їхній наступній перебудові в залежності від досвіду і соціальної взаємодії.

Ці стадії змінюють одна іншу у визначеній послідовності: сенсорно-моторна (від народження до 2 років), операційна (від 2 до 7), стадія конкретних операцій (з 7 до 11), стадія формальних операцій (з 12 до 15).

Багато психологів і соціологів підкреслюють, що процес соціалізації продовжується протягом усього життя людини, і стверджують, що соціалізація дорослих відрізняється від соціалізації дітей декількома моментами. Соціалізація дорослих скоріше змінює зовнішню поведінку, у той час як соціалізація дітей формує ціннісні орієнтації. Соціалізація дорослих розрахована на те, щоб допомогти людині набути визначені навички, соціалізація в дитинстві в більшій мірі має справу з мотивацією поведінки.

Починаючи новий життєвий етап, людина змушена перевчатися. Це процес, який складається з двох етапів, безпосередньо пов'язаних між собою, – десоціалізації та ресоціалізації.

Десоціалізація – це процес відмови від старих цінностей, норм, ролей і правил поведінки.

Ресоціалізація – процес засвоєння нових цінностей, норм, ролей та правил поведінки замість втрачених

4. Особливості соціалізації в різні вікові періоди

Дитинство. Соціалізація повинна починатися в дитинстві, коли приблизно на 70% формується людська особистість. Варто запізнитися, як почнуться необоротні процеси. У дитинстві закладається фундамент соціалізації, і в теж час це самий незахищений її етап. Діти ізольовані від суспільства, у соціальному плані програють.

Юність. Юність завершує активний період соціалізації. До юнаків звичайно відносять підлітків і молодих людей у віці від 13 до 19 років. Їх ще називають тінейджерами. У цьому віці відбуваються важливі фізіологічні зміни (одне з них - настання статевої зрілості), яке спричиняє визначені психологічні зрушення: поява потягу до протилежної статі, агресивність, яка нерідко невмотивована, виявляється схильність до необміркованого ризику і неуміння оцінити ступінь його небезпеки, підкреслене прагнення до незалежності і самостійності.

Психофізіологічні зміни не можуть не вплинути на хід і зміст соціалізації. Схильність до інновацій і творчості, невизнання всіх і всяких

авторитетів, з одного боку, підкреслена автономія і незалежність - з іншої, породжують особливе явище, яке називається молодіжною субкультурою.

Особливість також полягає в зміні поведінкових характеристик: від майже повної слухняності, властивої малим дітям до непокори батькам.

У цей період закінчується формування фундаменту особистості, добудовуються їхні верхні - світоглядні - поверхи. Усвідомлення свого «Я» відбувається як осмислення свого місця в житті батьків, друзів, соціуму. Одночасно спостерігається постійний пошук моральних орієнтирів, зв'язаних з переоцінкою сенсу життя. Підлітки більш сприйнятливі до негативних оцінок навколишніх, особливо якщо вони стосуються одягу, зовнішнього вигляду, манер поведінки, кола знайомств, тобто всього того, що складає соціальне середовище і соціальну символіку «Я».

Зрілий вік. У зрілому віці психофізіологічне подорослішання збігається із соціальним і економічним дорослішанням, домагання, амбіції і надії юності одержують задоволення пропорційне витраченим зусиллям і придбаним знанням. Зрілий вік характеризує розквіт людської особистості.

Як такий зрілий вік не є самостійним етапом соціалізації. Це збірне поняття, яке охоплює кілька циклів людського життя, розділених найважливішими подіями: оволодіння професії, проходження армійської служби, початок трудової діяльності, чи одруження-заміжжя, створення родини, народження дітей.

Доросле життя - самий активний період соціалізації, тому що саме в цей час спостерігається освоєння соціальних ролей не в ігровий, а в реальній ситуації. Уперше вирівнялися обсяги прав і обов'язків, потреб і засобів їхнього задоволення.

Старість. На цьому етапі визначається придатність чи непридатність, до виконання соціальних ролей і видів діяльності. З виходом на пенсію завершується активний період соціалізації, літня людина перестає виконувати найголовнішу функцію - бути виробниками матеріальних цінностей. З виробника вона перетворюється в споживача, а тим самим в утриманця. Хоча стара людина найчастіше така ж беззахисна, слабка і безпомічна, як і дитина, але на відміну від дитини старша людина не є метою життя для когось. Батьки шукають емоційне задоволення в спілкуванні з дітьми, а в спілкуванні зі своїми батьками вони часто бачать обов'язок.

Разом з тим перехід від зрілості до старості розкриває нові соціальні можливості і ролі. Люди похилого віку виступають партнерами, чи конкурентами супротивниками інших вікових груп на ринку праці, у системі соціалізації й освіти, у веденні домашнього господарства й у міжособистісному спілкуванні. Правда, у всіх цих сферах їхня роль мінімальна: на роботі літніх звільняють у числі перших, а приймають на роботу в числі останніх; по веденню домашнього господарства їм залишають найпростіші функції, а принципові питання молоді залишають за собою; проводити ефективну освіту і соціалізацію в сучасному суспільстві літні не можуть тому, що їх знання в порівнянні з молоддю швидко застарівають, а погляди і манери видаються архаїчними.

Перехід з фази зрілості у фазу старості стосується змін трудового статусу, змісту роботи, мотивації і відносини до життя, а також відносини до роботи як до джерела доходів і матеріального задоволення, працездатності, кола спілкування і самооцінки. Незвичний надлишок вільного часу, відхід з виробництва і поява нових ролей змушують літню людину заново проходити процес адаптації, хоча старіння людського організму виснажує резерви для повторної адаптації. У результаті виникає почуття непевності в завтрашньому дні і засобах існування. Відчуття себе в положенні соціального утриманця часто виражається в почутті соціального приниження.

Фахівці знайшли закономірність: з віком знижується здатність адаптуватися до соціальних змін. Чим старша людина, тим більше вона незадоволена різними сторонами життя. Але відомо й інше: з віком людина більше дорожить життям і цінує кожен зайвий її день.

Припинення роботи і вихід на пенсію ведуть до негативних наслідків: змушене збільшення і побутові навантаження, матеріальна залежність від родичів, зменшення авторитету і престижу, почуття ізольованості, страх самотності. Спосіб життя і дозвілля стають пасивними, малорухомими й одноманітними.

Відчуття наближення старості і почуття безперспективності виникають тому, що в старих губиться те, що властиво іншим віковим групам, а саме - наявність життєвих планів. Життєвий план - ідеалізована картина майбутнього життя, стрижнем якого служить передбачувана траєкторія соціальної кар'єри і сума можливих досягнень. У молодому віці життєві плани приймають форму невизначеної мрії, неясних бажань, у зрілому - чітко вибудованої посадової кар'єри, а в літньому віці вони зникають.

Завдяки життєвим планам соціалізація їх стихійного і некерованого процесу перетворюється в цілеспрямовану стратегію поведінки. Зрілий індивід звіряє з поставленою метою те, чого він реально досяг, і вносить необхідні виправлення. Але літня людина подібного вже зробити не може - перед у нього немає необхідного запасу часу і сил. Життєві плани орієнтують людину особливим образом: вони вносять мотивацію досягнення. Але в літніх немає ні одного, ні іншого. Тому в них переважають пасивні форми діяльності і стихійне пристосування до нових соціальних ролей.